

Людмила Романовська,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету

Олена Василенко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

УДК 378:316.485.6-056.26-057.87

ПРИЧИНИ ПОЯВИ КОНФЛІКТІВ В ІНКЛЮЗИВНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У статті розглянуто проблему виникнення конфліктів в інклюзивних студентських групах; визначено причини появи конфліктів в інклюзивних студентських групах; проведено дослідження психологічних особливостей розвитку студентів з особливими освітніми потребами як однієї з причин появи конфліктів в інклюзивних студентських групах; розроблено шляхи розв'язання конфліктів в інклюзивних студентських групах.

Ключові слова: конфлікти, студенти з особливими освітніми потребами, інклюзивна студентська група, заклад вищої освіти.

The article considers the problem of conflicts in inclusive student groups; the causes of conflicts in inclusive student groups were identified. Also it was conducted research on the psychological characteristics of the development of students with special educational needs as one of the causes of conflict in inclusive student groups. The author of the article has developed ways to resolve conflicts in inclusive student groups.

Key words: conflicts, students with special educational needs, inclusive student group, higher education institution.

Вступ. Збільшення кількості осіб з особливими освітніми потребами в розвинутих країнах світу, особливо дітей, поставило в перелік національних

пріоритетів цих країн здійснення профілактики інвалідності і вирішення соціальних проблем, серед яких для суспільства завжди залишались найбільш складними проблеми освіти дітей і молоді з особливими освітніми потребами. На сьогоднішній день одним з варіантів вирішення цієї проблеми є інклюзивне навчання, яке ґрунтується на визнанні необхідності задоволення різноманітних потреб і здібностей дітей і молоді з особливими освітніми потребами, включаючи відмінності у способах і темпах навчання. Ця мета досягається шляхом індивідуалізованих методів навчання, адаптованих навчальних програм та індивідуально підібраних допоміжних навчальних матеріалах. Саме інклюзивне навчання є необхідною умовою активної адаптації, соціалізації та розвитку учнівської та студентської молоді з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних науковців розглядаються проблеми залучення дітей та молоді з особливими освітніми потребами до навчання в звичайних освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм (О. Василенко, Ю. Волчелюк, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, О. Савченко, О. Столяренко, П. Таланчук, В. Тесленко, А. Шевчук, М. Чайковський та інші).

Науковці стверджують, що досить важливою є діяльність фахівців, які працюють в освітніх закладах, адже їхня робота зорієнтована на залучення дітей і молоді з особливими освітніми потребами в освітній процес, їхню соціалізацію у сучасному суспільстві, створення у них активної установки на впевнене позиціонування себе у суспільстві, навчання вміння перетворювати свої недоліки в переваги, зміну ставлення сучасного суспільства до людей з особливими освітніми потребами. Проте впровадження інклюзивного навчання має ряд перешкод, серед яких дослідники виділяють й психологічне неприйняття звичайною учнівською та студентською молоддю осіб, які мають обмежені можливості здоров'я. Цей чинник, на жаль, є одним з домінуючих у виникненні конфліктів в інклюзивних студентських групах закладів вищої освіти.

Метою статті є визначення причин виникнення конфліктів в інклюзивних студентських групах та шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Інклюзію розглядають як процес збільшення участі людей з особливими освітніми потребами в соціальному житті, а інклюзивну освіту визначають як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобути її за місцем проживання, в умовах закладу середньої освіти, пристосування шкіл до потреб усіх учнів [5, с. 154-155].

Успішність впровадження інклюзивного навчання значним чином залежить від характеру міжособистісних стосунків в студентській групі. Вступаючи до закладу вищої освіти, студенти розпочинають нове самостійне життя, яке є невід'ємною частиною того освітнього закладу і групи, де вони навчаються. Зрозуміло, що в групі формуються нові взаємини на основі прихильності чи, навпаки, неприхильності одних студентів до інших. Все це призводить до конфліктів.

Термін «конфлікт» в перекладі означає «зіткнення». Конфлікт виникає тоді, коли люди починають усвідомлювати, що їхні інтереси, потреби, цілі не можуть бути задоволеними у разі збереження існуючої системи соціальних відносин і починають діяти так, аби змінити ситуацію. В залежності від змісту, характеру та спрямованості таких дій конфлікт може наростати, пом'якшуватись, або розв'язуватись [6].

У закладі вищої освіти найважливішу роль в соціалізації студента відіграє студентська група. Спілкуючись між собою, студенти здобувають навички соціальної взаємодії, збільшують набір соціальних ролей, розширюють уявлення про власну особистість. Розходження в моральних установах, нормах, цінностях, поведінці часто ставлять студента в конфліктну ситуацію. В академічній групі встановлюються та існують свої взаємини, еталони й норми поведінки, цінності й соціально-психологічний клімат. Зіткнення різних тенденцій у намірах,

відносинах, мотивах і поведінці може призвести до конфлікту. Конфлікти стають невід'ємною частиною студентського життя [1].

Варто зауважити, що в інклюзивних студентських групах причинами виникнення конфліктів можуть також стати: низький рівень самооцінки у студентів з особливими освітніми потребами, підвищена тривожність, вразливість, сором'язливість, а також відсутність гнучких навчальних програм та підвищена втомлюваність цих студентів. Також до причин появи конфліктів в інклюзивних студентських групах можна віднести наступні стилі поведінки здорових студентів: домінантність у спілкуванні, консерватизм у мисленні, необґрунтована критичність щодо партнера по спілкуванню; порушення персонального простору партнера; різке і несподіване прискорення темпу розмови, навмисне створення дефіциту часу при вирішенні проблеми; приниження особистості партнера по спілкуванню і його прав (перебивання, ігнорування контактів, небажання визнати його правоту в судженнях і т.п.); постійне нав'язування своєї точки зору; демонстрація своєї постійної зайнятості, небажання допомогти; підкреслення різниці з партнером на свою користь; нещирість, нестриманість, негнучкість, несправедливість.

Типовими для студентів-першокурсників з особливими освітніми потребами є проблеми, пов'язані з соціально-психологічною адаптацією до навчання в інклюзивній студентській групі, що зумовлені новою соціальною ситуацією розвитку, зміною умов життєдіяльності, певною соціальною ізоляцією, їхнім ставленням до власної інвалідності та особливими міжособистісними взаєминами. Наслідками соціально-психологічної дезадаптації першокурсника з особливими освітніми потребами можуть стати негативні психогенні реакції, емоційна нестабільність, особистісна та ситуативна тривожність, низька самооцінка та мотивація досягнень. Тому дуже важлива діяльність усіх працівників закладів вищої освіти у забезпеченні ефективної взаємодії студентів з особливими освітніми потребами в студентському колективі, що зумовлюється позитивним емоційним самосприйняттям, налагодженні комунікативних зв'язків, спільній

діяльності здорових студентів та студентів з особливими освітніми потребами на засадах толерантності та партнерства. Усе це сприятиме зниженню рівня соціальної ізоляції, а відтак, й покращенню адаптації молоді з особливими освітніми потребами до умов навчання у вищій школі.

З огляду на те, що однією з причин виникнення конфліктів в інклюзивних студентських групах є психологічні особливості розвитку студентів з особливими освітніми потребами, ми провели дослідну-експериментальну роботу серед 15 студентів з особливими освітніми потребами спеціальності «Соціальна робота» Хмельницького національного університету, які навчаються в інклюзивних студентських групах на денній та заочній формах навчання.

Для проведення нашого дослідження ми обрали наступні методи та методики: методику «Визначення рівня самооцінки особистості»; методику «Оцінка рівня товарищескості» (В. Ряховський); анкету з визначення рівня соціалізованості студентської молоді та методику діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н. Гришиної).

Першою у дослідженні ми обрали методику «Визначення рівня самооцінки особистості» [2]. Метою її проведення стало визначення рівнів самооцінки у студентів з особливими освітніми потребами. Результати дослідження рівнів самооцінки у студентів з особливими освітніми потребами спеціальності «Соціальна робота» наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні самооцінки студентів з особливими освітніми потребами спеціальності
«Соціальна робота»

№ з/п	Рівень прояву	Кількість студентів	%
1.	Високий рівень	3	20
2.	Середній рівень	5	33,3
3.	Низька рівень	7	46,7

За результатами дослідження ми з'ясували, що високий рівень самооцінки наявний лише у трьох студентів (20%), середній рівень наявний у п'яти досліджуваних (33,3%), а низький рівень самооцінки був діагностований аж в семи опитаних (46,7%). Ці результати свідчать, що для більшості студентів з особливими освітніми потребами спеціальності «Соціальна робота» болісно переносять критичні зауваження на свою адресу, намагаються пристосуватися до думки інших людей, страждають від надлишкової сором'язливості, мають низьку мотивацію у виявленні своїх професійних інтересів, нахилів, домагань.

За допомогою наступної методики «Оцінка рівня товарищкості» (В. Ряховський) [4] ми визначили рівень комунікації майбутніх соціальних працівників з особливими освітніми потребами. Результати аналізу проведеної методики дали змогу нам встановити, що високий рівень комунікації наявний лише в одного студента з особливими освітніми потребами (6,7%). В значній частині опитаних студентів виявлено середній та достатній рівень комунікації (по 33,3% в кожному випадку). Ці дані говорять про те, що більшість студентів з особливими освітніми потребами є допитливими, товарищкими, терплячими у спілкуванні та здатні відстоювати свої думки. В свою чергу, низький рівень комунікативних здібностей було діагностовано в 26,7% студентів, що свідчить про те, що вони є замкненими, самотніми, не бажають налагоджувати нові контакти у спілкуванні. Результати дослідження за методикою «Оцінка рівня товарищкості» (В. Ряховський) відображені у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати дослідження комунікативних здібностей в студентів з особливими освітніми потребами

№ з/п	Рівень прояву	Кількість студентів	%
1.	Повна відсутність навичок комунікації	0	0
2.	Низька комунікація	4	26,7

3.	Середній рівень комунікації	5	33,3
4.	Достатній рівень комунікації	5	33,3
5.	Високий рівень комунікації	1	6,7
6.	Надмірний рівень комунікації	0	0
7.	Надкомунікаційний рівень	0	0

За результатами проведеної нами авторської анкети з визначення рівня соціалізованості студентів з особливими освітніми потребами ми встановили, що для більшості опитаних складно визначитись з тим, якими людьми вони є (66,7%). Так, зокрема, 13,3% студентів вважають себе принциповими; 6,7% респондентів відповіли, що вони цілеспрямовані особистості, 6,7% опитаних вважають себе вольовими і 6,7% студентів стверджують, що вони чесні люди.

На питання анкети про те, як складаються взаємини з оточуючими людьми 46,7% опитаних студентів відповіли, що вони легко вступають в контакт з новими людьми. Для 46,7% студентів складно встановлювати нові взаємини з людьми. В свою чергу, взагалі не змогли відповісти на це питання анкети 6,7% опитаних.

На питання анкети про те, як часто для досягнення мети студенти йдуть на компроміс зі своєю совістю, більшість опитаних відповіли, що їм доводиться іноді так робити (60%). А 6,7% респондентів зазначили, що ніколи не йдуть на компроміс зі своєю совістю та 33,3% опитаних часто так роблять.

На питання анкети «Яке з прагнень для Вас найбільш характерне останнім часом?» більшість респондентів відповіли, що прагнуть, перш за все, до встановлення нових зв'язків, знайомств з цікавими людьми (46,7%) та до професійного зростання (46,7% %). В свою чергу, прагнення заробити виявив лише один студент (6,7%).

Досить цікавими для нас стали відповіді студентів з особливими освітніми потребами на питання анкети про те, як вони поведуть себе у ситуації конфлікту. Так, більшість опитаних відповіли, що прагнуть гідно вийти з конфлікту (53,3%),

26,7% студентів прагнуть знайти компромісне рішення і 20% респондентів відповіли, що нічим не поступаються своєму опоненту в конфлікті.

Отже, за результатами проведеного анкетування серед студентів з особливими освітніми потребами ми з'ясували, що більшість з них не мають чіткого уявлення про те, якими особистостями вони є. Також ми з'ясували, що половині опитаних студентів легко вступати в контакт з новими людьми, а іншій половині – складно встановлювати нові взаємини з людьми. Результати проведеного анкетування показали, що студенти з особливими освітніми потребами в конфліктній ситуації прагнуть понад усе гідно вийти з конфлікту, а не шукати компромісних рішень.

Останньою методикою, використаною у нашому дослідженні стала «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптація Н. Гришиної)» [3]. Метою її проведення було визначення способу поведінки студентів з особливими освітніми потребами в конфліктних ситуаціях. Результати дослідження способів поведінки в конфліктах студентів з особливими освітніми потребами відображені в таблиці 3.

Таблиця 3

Результати діагностики схильності студентів з особливими освітніми потребами до конфліктної поведінки

№ з/п	Рівень прояву	Кількість студентів	%
1.	Змагання	4	26,7
2.	Пристосування	3	20
3.	Компроміс	1	6,7
4.	Уникнення	3	20
5.	Співпраця	4	26,7

Як видно з таблиці 3, більшість студентів з особливими освітніми потребами проявляють прямо протилежні стилі поведінки у конфлікті: 26,7% студентів

прагнуть до співпраці, а 26,7% виявляють бажання змагатися за захист власних інтересів. Досить цікавим для нашого дослідження є те, що значна частина опитаних взагалі прагнуть до уникнення конфліктів або ж виявляють бажання пристосуватися до конфліктної ситуації. На жаль, лише один студент виявив прагнення до знаходження компромісів у конфліктній ситуації.

Отже, отримані дані проведеного діагностичного дослідження стали підставою для розробки шляхів розв'язання конфліктів в інклюзивних студентських групах. Цими шляхами, на нашу думку, мають бути:

- навчання звичайних здорових студентів уникати у спілкуванні зі студентами з особливими освітніми потребами так званих «оцінних стереотипів», адже стереотипізація спрощує процес пізнання іншої людини або сприяє упередженню у її сприйманні;

- розвивати емпатію у міжособистісному спілкуванні студентської молоді. Емпатія допомагає адекватному розумінню інших людей. Уміння сприйняти почуття іншої людини як власні, здатність до емоційного відгуку є необхідним компонентом спілкування, специфічним засобом пізнання людини людиною;

- формування умінь в здорових студентів уникати каузальної атрибуції у спілкуванні зі студентами з особливими освітніми потребами. Розуміння часто ускладнюється дефіцитом інформації, який обумовлює каузальну атрибуцію. Цей феномен є своєрідним засобом інтерпретації та оцінки суб'єктом інших на основі буденного, життєвого досвіду. Каузальна атрибуція передбачає заповнення інформаційних прогалів шляхом характеристик, причин поведінки на основі минулого досвіду;

- розробка та впровадження тренінгу як дієвого методу попередження та подолання конфліктів в інклюзивних студентських групах. Тренінг для студентів є ефективною моделлю виховання, що відтворює ситуацію творчого пошуку. Тренінгові заняття являють собою практичні групові вправи з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку чи психолого-педагогічну ситуацію;

- проведення індивідуальних співбесід з метою виявлення несприятливих умов побуту і навчання студентів з особливими освітніми потребами;

- надання консультацій з питань подолання проблем особистісного характеру студентів з особливими освітніми потребами (непорозуміння з близькими людьми, організації співпраці зі здоровими студентами та ін.);

- залучення студентів з особливими освітніми потребами до активної участі в роботі студентського клубу взаємодопомоги, клубу за інтересами, до волонтерської діяльності.

Висновки. Таким чином, отримані результати проведеного дослідження показали, що однією з основних причин появи конфліктів в інклюзивних студентських групах є психологічні особливості розвитку студентів з особливими освітніми потребами: низький рівень самооцінки, болісне переживання критичних зауважень на свою адресу, намагання пристосуватися до думки інших людей, низька мотивація досягнення успіху, почуття самотності, небажання налагоджувати нові контакти у спілкуванні, відсутність чіткого уявлення про те, якими особистостями вони є та інші. З огляду на ці результати, ми розробили шляхи розв'язання конфліктів в інклюзивних студентських групах, які, на нашу думку, мають допомогти здоровим студентам співпрацювати та ефективно взаємодіяти зі студентами з особливими освітніми потребами протягом навчання в закладі вищої освіти.

Література

1. Богданов Е. Н., Зазыкин В. Г. Психология личности в конфликте : Учеб. пособие. 2-е изд. СПб. : Питер, 2004. 474 с.

2. Немов Р. С. Психология : Учеб. для высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 3: Психодиагностика. М. : ВЛАДОС, 2001. 640 с.

3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие. Самара : Издательский Дом БАХРАХ-М, 2002. 672 с.

4. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога. Москва : ВЛАДОС, 1999. 384 с.

5. Софій Н. З. Обеспечение инклюзивного подхода при преподавания гражданского образования. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. 2008. С. 154-164.

6. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВМУРОЛ «Україна», 2008. 574 с.